

دنیای عجیب حیوانات

از مجموع آیات و روایاتی که درباره حیوانات نازل و نقل شده، به روشنی استفاده می‌شود که آنها نه تنها از نظر طبیعی مانند تنفس و تغذیه و تولید مثل و... مشترکات فراوانی با انسان دارند، بلکه از نظر فهم و درک و شعور نیز نوعی شعور و آگاهی دارند، و آنها نیز مانند انسان‌ها «امت» و گروه دارند، و به تناسب در کثبان، معاد هم خواهند داشت.

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ.

(سوره انعام آیه ۳۸)

و هیچ جنبنده‌ای در زمین و نه پرنده‌ای که با دو بال خود پرواز کند، وجود ندارد مگر اینکه گروه‌هایی همانند شما هستند؛ ما چیزی را در کتاب فروگذار نکردیم؛ سپس به سوی پروردگارتان محشور می‌شوند.

مفهوم امت (گروه)

تمام جنبندگان و جانداران چه حیوانات و حشراتی که در روی زمین هستند و چه پرنده‌گانی که در هوا پرواز می‌کنند، گروه‌هایی مانند گروه‌های

میان انسان و حیوان مشترکات زیادی وجود دارد و این آیه همین واقعیت را بیان می‌کند. طبق این آیه

انسانی هستند و این؛ شامل حیوانات دریایی هم می‌شود چون آنها هم در زمین حرکت می‌کنند.

حال باید دید منظور از اینکه آنها هم گروه‌هایی چون انسان هستند، چیست؟

نمی‌توان گفت که منظور، وجود خواص حیات و آثار زندگی مانند تنفس و تغذیه و تولید مثل در آنهاست چون این مطلب بسیار روشن است و یازی به گفتن ندارد و گذشته از آن، با نیال آیه تناسب ندارد. پس منظور چیست؟ آنچه از ظاهر این آیه و چند یه دیگر فهمیده می‌شود این است که

حیوانات نیز مانند انسان برای خود جامعه‌ها و مدنیت‌هایی دارند و حتی وعی تکلیف هم دارند و شعور ذاتی نها به جای عقل بشر کار می‌کند و بنکه آیا پیامبرانی هم دارند یا نه ما ی خبریم و قرآن نیز در این باره چیزی گفته است و فقط در این آیه آنها را نتهایی چون امت‌های بشری معرفی موده است و می‌دانیم که امت به عنای گروهی است که از روی قصد و

اراده و منافع مشترک یک‌جا جمع شده باشند و این نشان می‌دهد که حیوانات هم جامعه‌هایی براساس منافع مشترک دارند هرچند که ما آن را درک نکنیم.

در این آیه پس از بیان حقیقتی که گفته شد، اضافه می‌کند که ما، در کتاب، هیچ چیز را فروگذار نکردیم. به نظر می‌رسد که منظور از کتاب در اینجا همان لوح محفوظ است که جایگاه علم و قدرت خدا و نسخه عالم آفرینش است. اشاره به اینکه در جهان خلقت هرچه را که لازم بود از انسان و حیوان و اصناف و اقسام آنها آفریدیم

هیچ جنبنده‌ای در زمین و نه پرنده‌ای که با دو بال خود پرواز کند، وجود ندارد مگر اینکه گروه‌هایی همانند شما هستند؛ ما چیزی را در کتاب فروگذار نکردیم؛ سپس به سوی پروردگارتان محشور می‌شوند.

و چیزی را که نقشی در تکامل خلقت داشته باشد، فروگذار نکردیم. توجه کنیم همان‌گونه که جهان خلقت کتاب تکوینی خداست، قرآن کریم هم کتاب

تشریحی اوست و این دو کتاب مشابهت‌هایی با یکدیگر دارند و همان جامعیت که در کتاب خلقت از نظر تنوع پدیده‌ها وجود دارد، در کتاب تشریحی هم وجود دارد و هر آنچه برای هدایت و تربیت بشر لازم بوده، در قرآن یا به تفصیل یا به اجمال آمده و چیزی فروگذار نشده است.

در پایان آیه تصریح می‌کند که حیوانات به سوی پروردگارشان محشور خواهند شد و آنها نیز قیامت خاص خود را خواهند داشت.

تمدن در جهان حیوانات از نظر قرآن

در توضیح مفهوم این آیه شریفه، توجه خوانندگان محترم را به بحث زیر جلب می‌کنیم:

با توجه به مجموعه آیاتی که در قرآن کریم راجع به حیوانات آمده، می‌توان به این نتیجه رسید که از نظر قرآن، حیوانات نیز تمدنهایی نظیر تمدنهای بشری دارند مستهی در سطحی که خاص خود آنهاست و ما نمودهایی از

آن را می‌بینیم و ممکن است از بعضی از نمودهای آن غافل باشیم و یا برای ما قابل فهم نباشد. حیواناتی چون زنبور عسل و مورچه و موریانه و پرندگان مهاجر با آن نظم خاصی که دارند و تصرفاتی که در طبیعت می‌کنند با آن خانه‌سازها و لانه‌سازها و کارهای حساب شده و دقیق از نظر تمدن و زندگی جمعی، از بعضی از اقوام ابتدایی و عقب افتاده انسانی در سطح بالاتری قرار دارند و حیوانات دیگر نیز که نسبت به زنبور عسل و مورچه زندگی ساده‌تری دارند، هر کدام در تلاش معاش حرکت‌های منظم و قابل توجهی دارند و هر کدام، از شعور خاصی که متناسب با وضع طبیعی بدن آنهاست، برخوردارند و مظهر روشن آن، مسأله تولید مثل است که نشانی از میل به هم نوع و آوردن فرزندان و تشکیل خانواده است و تمام حیوانات در این میل شریک هستند.

از دیرباز، دانشمندان به مشابهت‌های موجود میان انسان و حیوان توجه داشته‌اند و مثلاً می‌بینیم در فلسفه

یونان، انسان حیوان ناطق است همانگونه که اسب حیوان صاهل^(۱) و الاغ حیوان شاهر^(۲) است و دیگر حیوانات هم وصف‌های ذاتی دیگری دارند.

همچنین درباره شعور حیوانات و کارهای هوشمندانه آنها و نظم شگفت‌انگیزی که گونه‌هایی از حیوانات دارند، از همان قدیم بحث شده است و دانشمندان مطالب متنوع

و حیرت‌آوری در این باره آورده‌اند. و کسانی در این موضوع کتابهای خاصی نوشته‌اند که از جمله آنها می‌توان از جاحظ (متوفی ۲۵۵هـ) مؤلف کتاب الحیوان در هفت جلد و نیز دمیری (متوفی ۶۸۲)

مؤلف کتاب حیاة الحیوان در دو جلد یاد کرد.

در عصر ما نیز کتابهای فراوانی در این زمینه از سوی دانشمندان زیست‌شناس و براساس تجربه‌ها و تحقیقات علمی نوشته شده و

اطلاعات مهمی از راز و رمزها و اسرار عجیب دنیای حیوانات به دست آمده است. از کتابهای موريس میترلینگ درباره هوش حیوانات گرفته تا فیلم‌های مستند بسیار دیدنی که در دست است، همگی حکایت از گسترش تحقیقات درباره کشف اسرار آفرینش در عالم حیوانات دارد که بشر امروز پایه پای پیشرفتهای علمی دیگر به آن دست یازیده است.

در قرآن کریم، مطالب گوناگونی درباره حیوانات آمده و همگی بیانگر آن است که از نظر قرآن، حیوانات برای خود جمعیتها و گروهها و اصنافی هستند و دارای نوعی تکلیفند و در برابر کارهایی که نسبت به هم نوعان خود می‌کنند، به نحوی مؤاخذه می‌شوند و یا بعضی از آنها با زبان خود یا یکدیگر یا با انسان سخن می‌گویند.

همچنین داستانهای تخیلی جالبی که از زبان حیوانات در گذشته و حال ارائه شده، همگی بیانگر علاقه شدید انسان

۱. آواز اسب (شیهه).

۲. صدای بلند (عرعر).

به آگاهی از زندگی حیوانات و مبتنی بر فرض وجود هوش و شعور در عالم حیوانات است. در قرآن کریم، مطالب گوناگونی درباره حیوانات آمده و همگی بیانگر آن است که از نظر قرآن، حیوانات برای خود جمعیتها و گروهها و اصنافی هستند و دارای نوعی تکلیفند و در برابر کارهایی که نسبت به هم نوعان خود می کنند، به نحوی مؤاخذه می شوند و یا بعضی از آنها با زبان خود با یکدیگر یا با انسان سخن می گویند. اینک بعضی از این آیات را مورد تدبیر قرار می دهیم:

قرآن در جایی خلقت حیوانات را مانند خلقت انسان نشانی از قدرت خدا می شمارد:

و فی خلقکم و مایث من دابة آیات لقوم یوقنون (جاثیه/۴)

و در آفرینش شما و آنچه از جنبندگان (در زمین) می پراکند، برای گروهی که یقین دارند، نشانه هایی هست.

و در جای دیگر حیوانات را امتها و گروههایی چون گروههای انسانی

معرفی می کند:

و ما من دابة فی الارض و لاطائر یطیر بجناحیه الا امم امثالکم (انعام/۳۸)

و هیچ جنبنده ای در زمین و نه پرنده ای که با دو بال خود پرواز می کند، وجود ندارد، مگر اینکه گروههایی همانند شما هستند.

در آیه دیگری تمام جنبندگان را به خاطر گناهانشان تهدید می کند:

ولو یؤاخذ الله الناس بما کسبوا ما ترک علی ظہرها من دابة... (فاطر/۴۵)

و اگر خداوند مردم را به خاطر کاری که می کنند مؤاخذه می کرد، بر پشت زمین جنبنده ای را نمی گذاشت.

و در جایی از سجده کردن جنبندگان در برابر خدا خبر می دهد:

و لله یسجد ما فی السموات و ما فی الارض من دابة و الملائکة و هم لایستکبرون (نحل/۴۹)

و برای خدا آنچه در آسمانها و آنچه در زمین از جنبنده و فرشتگان وجود دارند، سجده می کنند و آنها سرکشی نمی کنند.

و در جایی از مؤاخذة حیوانات سخن می گوید:

... و ما من دابة الا هو آخذ بناصيتها... می شوند.

(هود/۵۶)

و هیچ جنبنده ای نیست مگر اینکه خداوند گیرنده پیشانی اوست.

و در جای دیگری از سخن گفتن مورچه با مورچگان دیگر و سخن گفتن همدرد با سلیمان خبر می دهد:

... قالت نملة یا ایها النمل ادخلوا مساکنکم لایحطمنکم سلیمان و جنوده و هم لایشعرون (نمل/۱۸)

مورچه ای گفت: ای مورچگان به لانه های خود روید تا سلیمان و سپاهیان او شما را پایمال نکنند در حالی که نمی دانند.

... فقال احطت بما لم تحط به و جنتک من سبأ نبأ یقین (نمل/۲۲)

(همدمد) گفت: چیزی دریافته ام که تو دریافته ای و از سبأ برایت خبری درست آورده ام.

و در جایی از محشور شدن حیوانات وحشی در قیامت سخن می گوید:

و اذا الوحوش حشرت (تکویر/۵)

و هنگامی که حیوانات وحشی محشور

با تدبیر در آیاتی که آوردیم، به خوبی درمی یابیم که از دید قرآن، حیوانات نیز دارای تمدنها و جامعه های خاص خود هستند و حتی به نوعی تکلیف دارند البته تکلیف از نوع انسانی آن، احتیاج به عقل دارد که حیوانات فاقد آن هستند ولی چه مانعی دارد که آنها

مطلب قابل توجه اینکه در قرآن کریم در دو جا از محشور شدن حیوانات در قیامت خبر داده یکی در پایان آیه ۳۸ سوره انعام و دیگری در آیه ۵ سوره تکویر که گذشت این آیات دلالت دارند که حیوانات هم قیامت خاص خود را خواهند داشت.

هم برای خود تکلیف خاصی داشته باشند که با تکلیفی که انسان دارد، متفاوت باشد و ما از حقیقت آن آگاهی نداریم و شاید شعور آنها به جای پیامبر و عقل در جامعه انسانی عمل می کند.

وقتی قرآن برای جمادات نوعی شعور قایل است و حتی بتهای بی جانی را که مورد پرستش قرار گرفته اند، در قیامت محشور خواهد کرد و با آنها با مشرکان

مواجه خواهد نمود، مسأله درباره حیوانات واضحتر و آسانتر است. مطلب قابل توجه اینکه در قرآن کریم در دو جای محشور شدن حیوانات در قیامت خبر داده یکی در پایان آیه ۳۸ سوره انعام و دیگری در آیه ۵ سوره تکویر که گذشت این آیات دلالت دارند که حیوانات هم قیامت خاص خود را خواهند داشت.

در این زمینه چند روایت را جهت آگاهی بیشتر خوانندگان نقل می‌کنیم:

۱- اِنَّ النَّبِيَّ (ص) ابصر ناقة معقولة و عليها جهازها فقال: اين صاحبها فليستعدّ غداً للحضومة^(۱).

پیامبر شتری را دید که پای او بسته است و جهاز آن بر پشت آن است. پس گفت: صاحب آن کجاست؟ خود را برای /پاسخگوئی/ شکایت فردا (قیامت) آماده کند.

۲- عن ابي ذر قال: بينا انا عند رسول الله (ص) اذا انتطحت عنزان فقال رسول الله: اتدرون فيما انطحن؟ فقالوا: لا ندري. قال: ولكن الله يدري و سيقضى بينهما^(۲).

ابوذر می‌گوید: نزد پیامبر خدا بودم که دو بز شاخ به شاخ به همدیگر حمله کردند. پیامبر فرمود: آیا می‌دانید که آنها چرا به همدیگر حمله کردند؟ گفتند: نه. فرمود: ولی خدا می‌داند و بزودی میان آنها داوری خواهد کرد.

۳- قال الصادق (ع): اذا كان يوم القيامة ردّ الله كل شئني الى شئنه و ردّ الجلد الى الغنم^(۳).

امام صادق (ع) فرمود: وقتی روز قیامت شد خدا هر چیزی را به اصل خود برمی‌گرداند و پوست را بر گوسفند برمی‌گرداند.

۱- من لا يحضره الفقيه، ج ۲، ص ۱۹۱.

۲- نور الثقلين، ج ۱، ص ۷۱۵.

۳- کافی، ج ۱، ص ۳۵۰.